

Doğaya İlişkin İnançlar, Kültür ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilerin Kuramsal Bağlamda İrdelenmesi

Examination of Connections Among Nature Beliefs, Culture and Environmental Problems In Theoretical Context

Emel BAYLAN

*Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, Ankara
emelbaylan@yyu.edu.tr*

Özet: Günümüzde, küresel ve yerel ölçekte karşı karşıya kalınan su krizi ve küresel iklim değişimi gibi çevre sorunları, bireylerin ve toplumların çevre duyarlılığını çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Öyle ki, Dünya, bu ve diğer çevre sorunlarını azaltmak ve gidermek için bireysel ve toplumsal pratiklerde ve yaklaşımlarda ciddi değişime ihtiyaç duyulan bir dönem yaşamaktadır. Böylesi bir değişim için gerekli temel adımlardan biri ise, toplumların doğayla ilgili inanç ve tutumlarını, dolayısıyla doğa ile ilişki kurma biçimlerini anlayarak, kendilerini yeniden sorgulamalarıdır. Bireysel ve toplumsal düzeyde bu konuda yaşanacak gerçekçi bir sorgulama, çevreye ilişkin sorunların giderilmesi sürecinde, gerçekçi çözümler geliştirilmesi yönünde önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çerçevede çalışmanın amacı, farklı “dünya görüşleri” kapsamında, insanın doğayı algılama biçimi, ona ilişkin tutumu ve bağlantılı çevre değerlerinin kritik edilmesi ve konunun, Türkiye’deki çevre ve doğa koruma alanında yapılan çalışmalarda öneminin vurgulanmasıdır. Bu amaçla çalışmada, insan- doğa ilişkileri, doğa inancı, çevresel değerler ve birbirleriyle bağlantıları, “kültürel teori” kapsamında irdelenmiştir. Elde edilen bilgiler ve örnekler çerçevesinde, farklı dünya görüşlerinin çevre sorunlarına olumlu ve olumsuz katkıları olabileceği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, çevre sorunlarının önlenmesi, azaltılması ve doğayı korumaya yönelik çalışmaların başarılı olabilmesi için gerekli olan değişimin gerçekleşmesinde, toplumların doğayla kurdukları ilişkilerin analiz edilmesi ve anlaşılmasının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğa inancı, Doğaya ilişkin tutumlar, Kültürel teori, Çevre sorunları.

Abstract: Nowadays, environmental problems such as water crisis and climate change at global and local scales are affecting environmental sensitivity of individuals and communities in various ways. Therefore, Earth is living a period that needs serious changes in individual and community praxis and approaches to reduce and overcome these environmental problems. One of the main steps for this change is to question of communities their selves once again by understanding beliefs about nature and attitudes towards nature and accordingly, by understanding the relations with nature. A realistic questioning about this issue in individual and community levels will provide significant contributions to develop realistic solutions in the process of reducing and overcoming the environmental problems. In this framework, aim of the paper is to criticize nature perception, attitudes towards nature and related environmental values of human communities in the concept of different “world views” and to emphasize the importance of this issue for the ongoing activities in Turkey in environment and nature conservation fields. According to the aim, human-nature relations, nature belief, environmental values and connections among these are examined within the scope of “cultural theory”. In the framework of the information gathered from literature review and previous case studies, it is determined that different world views might have positive or negative contributions to environmental problems. As a result, it is emphasized that in achieving the needed change, to prevent and reduce the environmental problems and to be successful in nature conservation activities, to analysis and comprehend the relations of communities with nature are essential.

Key words: Nature belief, Attitudes towards nature, Cultural theory, Environmental problems.

1. Giriş

Günümüzde bireysel ve toplumsal yaşamda hissedilir düzeyde karşı karşıya kalınan çevre sorunları, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan itibaren dikkatleri çekmeye başlamıştır. Savaş sonrası hızlanan ve günümüzde artarak devam eden kalkınma çabalarıyla birlikte, insan-doğa ilişkilerinin olumsuz sonuçları ilk olarak, sanayileşmeye öncülük eden, günümüzün “gelişmiş” ülkelerinde hissedilir düzeye gelmiştir (Ünder, 1996). Son yıllarda ise, küresel iklim değişikliği, kuraklık ve su krizinin, tüm insanların yaşam biçimlerini ve ulusların gelişme-kalkınma çabalarını kısa ve uzun vadede etkileyecek boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu durum bireylerin ve toplumların çevreye ve çevre sorunlarına duyarlılığını farklı düzeylerde ve biçimlerde etkilemiştir. Gerek küresel ve yerel ölçekteki politika ve uygulamalarda gerekse bireylerin yaşamında, “çevre” ve doğa koruma çalışmaları önem verilen temel konulardan biri haline gelmiştir. Farklı ülkelerde çevreye duyulan ilgi konusunda, Türkiye’nin de aralarında olduğu 24 ülkede yaklaşık 27,500 denek üzerinde yapılan bir çalışmada, 11

ülkede denekler çevre sorunlarını ülkelerindeki ilk üç sorundan biri olarak görmekte iken, 12 ülkede deneklerin çoğu çevre sorunlarını “çok ciddi” olarak nitelendirmişlerdir. Çoğu denek, çevre sorunlarının kendi sağlıklarını şimdiden etkilediğini ve gelecekte, çocuklarının ve onların çocuklarının hayatlarını da olumsuz etkileyeceğine inanmaktadırlar. Çalışmada, çevre sorunlarından daha önemli görülen sorunların başında ise ekonomik sorunların geldiği belirtilmiştir (Dunlap *et al.*, 1992). Bu ve benzer sonuçlar ve güncel gelişmeler ışığında, pek çok ülkede son zamanlarda çevre konusundaki hassasiyetin geçmiş dönemlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerde bile, insanlar çevreye ilgi duymakta ve hatta bazı durumlarda, çevreyi korumaya, ekonomik gelişmeden daha çok önem vermektelerdir (Schultz, 2002). Dolayısıyla bireylerin ve toplumların, çevre sorunlarının çözümü çabasında önemli bir dönemde oldukları görülmektedir. Bu dönem, tüm “yaşam biçimlerinin” kaliteli bir biçimde devamı için, olumlu ve olumsuz deneyimler ışığında, doğayla ilgili inançlarında, onunla ilişki kurma biçimlerinde, çözüme yönelik dönüşümü ve değişimi gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında insanın, doğaya ilişkin inançları ve tutumu, “kalkınma” çabaları ve yaşam biçimleri arasındaki bağlantıları gerçekçi bir biçimde gözden geçirmesi ve yeniden yorumlaması atılması gereken adımlardan biri olarak görülmektedir.

İlk deneyimleri sonucu doğadan korkan ve ona karşı kendini koruma ihtiyacı duyan insan, o dönemdeki doğa algısıyla, doğayı kontrol altına alma, ona müdahale etme ve değiştirmeye yönelik bir tutum izlemiştir (Hançerlioğlu, 1996). Günümüzdeki tablo ise, insanın teknik ve bilimsel açıdan ulaştığı düzey, bu süreçte doğaya ilişkin deneyimleri ve çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar, ilk dönemlere ait doğa algısında ve inançlarında önemli değişimler olmadığını düşündürmektedir. Oysa doğaya ilişkin inançlar, araziye yüklenen değerler ve kaynakların yönetimi için geliştirilen kültürel pratikler, doğadan yararlanma biçimlerini, çevre yönetim tercihlerini ve uygulama stratejilerini etkilemektedir (Nightingale, 2003). Bu bağlamda, toplumların gelişme ve kalkınma sürecinde doğadan yararlanma biçimlerinde ve bu süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkmasındaki temel faktörlerin; birbiriyle etkileşim haline olan doğa algısı-inancı-onunla ilgili tutumu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla soruna kalıcı ve pratik çözümler geliştirebilmek için, Pretes (1997)’de belirttiği gibi, toplumların doğaya müdahale ve kontrol biçimine, ilişkili doğa algılarına ve inançlarına ve güç ilişkilerinin zamanla ne yönde geliştiğine ve değiştiğine bakılması gerekmektedir.

Farklı dünya görüşü ve kültürlere yönelik araştırmalar, doğa inancı, çevre ideolojileri ve karşı karşıya kalınan çevre sorunları konusunda açıklayıcı bilgiler ortaya koyabilmektedir (Eisler vd., 2003). Her kültür, toplumsal yaşamında bütünlük sağlamak için bir dizi kural tanımlarken, aynı zamanda bireylerin ve toplumun doğayla kurduğu ilişkinin çerçevesini de belirlemektedir. Buna göre, doğa ile ilişkili inançların, düşüncelerin ve eylemlerin biçimlenmesinde, bireysel ve toplumsal “kültür” belirleyici rol oynayan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, insanların çevre sorunlarını kavrayışı ve bunlara yönelik geliştirdiği çözümler de yine “kültür”ün süzgecinden geçerek gerçekleşmektedir (Schultz, 2002; Corbett, 2006). Bu durumda çevre sorunlarının çözüm sürecindeki önemli aşamalardan biri, farklı kültürlerdeki insanların karşı karşıya kaldıkları çevre sorunlarına (Eisler vd., 2003), doğaya nasıl yaklaştıklarının anlaşılması ve dersler çıkarılmasıdır. Bu kapsamda son yıllarda, toplulukların, yaş, eğitim, siyasi görüş, dini görüş, yerleşim alanı, cinsiyet gibi sosyo-kültürel özelliklerinin çevre duyarlılığındaki rolüyle ilgili araştırmalar ağırlık kazanmıştır (Dunlap, 1992; Schultz, 2001).

Ancak, mevcut durumda sorunun bu boyutuna Türkiye’de ne yazık ki yeteri kadar önem verilmemektedir. Ulusal ve yerel ölçekte, çözüme yönelik çoğu çalışmada, çevre sorunları hala sadece teknik, sorunu yaratan ve yaşayan insanlardan ve gruplardan bağımsız görülen ve kültürel boyutu büyük oranda ihmal edilen bir konudur. Oysa günümüzde, çevre sorunlarının çözümü için acil yapılması gerekenlere dair pek çok söylev verilmekte, çevreye duyarlı yaşam biçimlerinin ve yönetim sistemlerinin gerekliliği, yerelden küresel ölçeğe kadar her düzeyde, farklı paydaşlar tarafından dile getirilmektedir. Bu söylevlerde dile getirilen sorunların çözümü temelde, doğaya ilişkin inançlarda, dünya görüşlerinde ve kültürel pratiklerde, doğaya duyarlı “değişim”e bağlıdır. Böylesi bir değişim

sürecinin önemli adımlarından biri ise, sorunun tarafı olan birey ve grupların mevcut doğa inançlarının ve bu inançlarla bağlantılı değer ve tutumların farklı yönleriyle anlaşılmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; farklı “dünya görüşleri” çerçevesinde, insanın doğayı algılama biçimi, ona karşı olan tutumu ve bağlantılı çevre değerlerinin kritik edilmesi ve Türkiye’de çevre ve doğa koruma alanında yapılan çalışmalarda da gerekli olduğunun vurgulanmasıdır. Bu amaçla çalışmada, insan-doğa ilişkileri, doğa inancı, çevresel değerler ve birbirleriyle ilişkileri, kültürel teori kapsamında incelenmektedir.

2. İnsanın Doğaya İlişkin İlk İzlenimleri, Algısı ve İnancı

Algı; nesnel dünyayı duyuvar aracılığıyla öznel dünyaya aktarma; duyumları yorumlayarak anlam verme (Morgan, 1993; Hançerlioğlu, 1996) ve aynı zamanda bir eylem sürecidir (Ingold, 1992). Ingold (1992)’ye göre, Dünya onda eylemde buldukça ve eylemde bulunduğu sürece algılanır. Bireysel ve toplumsal deneyimler ile gelişen düşünce ve duygu dünyası, insan türünün varlığının ilk anından itibaren, insanın diğer insanlara ve doğaya karşı davranışlarını biçimlendirmiştir. Bu nedenle, birbiri ile bağlantılı düşünce-duygu-davranış, çevre koşulları, deneyimler ve değer yargılarının belirlediği algı (Kağıtçıbaşı, 1988), tutum ve süreçte gelişen inançlar, insanın içinde bulunduğu doğal ve kültürel çevreyle olan ilişkilerini yönlendirmektedir.

İnsanın doğayla ilişkileri; doğadan kopuş sürecinde, kendini gerçekleştirmeye başlaması, doğa koşulları karşısındaki durumu, diğer canlılar ve insanlarla ilişkileri çerçevesinde gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir. İnsan yaşamını etkileyen ilk somut faktörler; doğa ve etrafındaki diğer insanlardır. Evrimsel süreçte insan, dış koşullardan kendini korumak için doğadaki diğer canlılardan farklı olarak usunu kullanmıştır (Hançerlioğlu, 1996). Diğer canlılar, koşulları olduğu haliyle kabul edip, doğadan sadece yararlanırken, insan doğaya ihtiyaç ve isteklerine göre müdahale etmiş ve kendi yararına uygun olarak değiştirmiştir (Croll ve Parkin, 1992; Hançerlioğlu, 1996). Temel yaşam gereksinimlerini karşılamaya ve güvenceye almayan çalışan insan bu süreçte, çevresini ve dış koşulları algılamaya, anlamaya, fikirler arasında bağlantı kurmaya, genelleme yapmaya, sonuç çıkarmaya (Hançerlioğlu, 1996; Bookchin, 1994), belirli inançlar geliştirmeye başlamıştır.

İnsanın doğadaki ilk deneyimleri sonucu gelişen temel algısı ve ilk izlenimleri; doğanın “güçlü”, kendisinin “güçsüz” ve ona karşı savunmasız olduğudur. Çünkü ateş yakıyor, yel sürüklüyor, yer sallıyor, soğuk donduruyordur. O dönemde insan, tüm bu olaylar ve diğer tehlikeler karşısında savunmasızdır ve yaşamı sürekli tehdit altındadır (Pretes, 1997; Hançerlioğlu, 1996). Ne yazık ki, temel yargı ve ilk deneyimlere dayanan bu algılar ve ilişkili eylemler, geçmiş ve günümüzdeki, doğal çevre-birey-toplum arasındaki ilişkilerde uyumsuzluğa ve sömürüye neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, ilk dönemlere ait doğa algıları, insanlık tarihindeki önemli sorunların temel nedenlerinden biridir (Pretes, 1997). Bu durumda, doğa-insan ilişkilerinde mevcut sorunların çözümünde, öncelikli adımlarından biri de, bireylerin, toplumun, o toplumdaki karar üreticilerin ve teknokratların doğayı nasıl algıladıkları ve ne ona dair ne tür inançları olduğunun anlaşılmasıdır. Böylece, sorunun çözümü için gerekli olan yaklaşım ve pratikleri geliştirmek kolaylaşacaktır.

Doğa algısı ve ilişkili davranış biçimleri, temel inanç, değer ve düşünce sistemlerinin kapsamlı bir biçimde incelenmesi ile anlaşılabilir çünkü “değerler” ve “çevresel kaygılar” arasında bir ilişki vardır (Schultz, 2001; Eisler vd., 2003). Çevre sorunlarına neden olan çevresel risklerin algılanışı ve insanların bu risklere nasıl tepki verdiği ise bireysel ve toplumsal özelliklere, başka bir ifadeyle; kültüre bağlıdır. Vaughan ve Nordenstam (1991)’de belirtildiğine göre, kültüre dayalı tutum ve değerler, risk ve belirsizlik karşısındaki genel duruşu (Eisler vd., 2003), alınan önlemleri ve kullanılan araçları etkileyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, “kültürlerarası çalışmalar sayesinde incelenebilecek, çözüm bekleyen bazı sosyal sorunlar” Kağıtçıbaşı (2008) kapsamında ele alınabilecek konulardan biri de, doğa-insan ilişkilerinde yaşanan sorunlar olabilir. Bu çerçevede “kültürel teori”, insanların belirli tutumlarının daha geniş bir dünya görüşü çerçevesinde anlaşılmasını sağlayarak (Meader vd., 2006; Thompson, 2000) insan-doğaya ilişkin inançları- kalkınma-çevre sorunları arasındaki bağlantıları açıklayıcı temel bilgiler sunmaktadır.

3. Çevresel Değerlerin Biçimlenmesinde Kültür ve Dünya Görüşlerinin Rolü

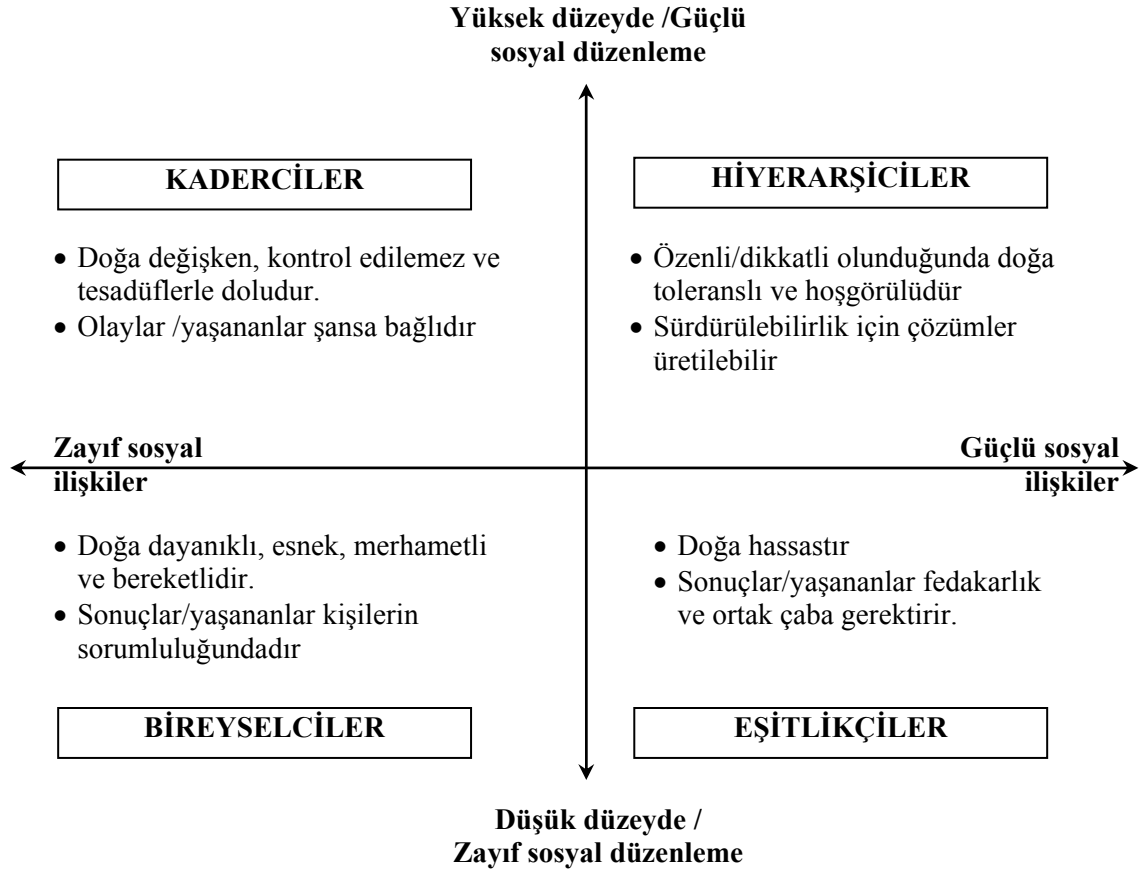
Son 20 yıldaki çevresel düşün çalışmalarında, “kültürel teori”; inanç sistemlerinin, doğa ve çevreye ilişkin bakış açılarını ve tutumları nasıl düzenlediğini ve ne ölçüde etkilediğini dikkate almasıyla etkinlik kazanmıştır (Thompson, 2000; Lima ve Castro, 2005; Meader vd., 2006). Kültürün aracılık etmediği hiçbir algı olmayacağı varsayımıyla, kültürel teorinin temel görüşü; toplumların, doğaya ve “çevre”nin de içinde bulunduğu tüm olaylara bakışında, kültürel bakış açılarını ya da dünya görüşlerini kullandığıdır (Ingold, 1992; Lima ve Castro, 2005). Kültürel teoriye göre; kişilerin bakış açısı ve buna göre eylemde buldukları dört temel dünya görüşü bulunmaktadır. Bunlar; bireyselcilik, hiyerarşicilik, kadercilik ve eşitlikçiliktir. Teori, insan-doğa arasındaki ilişkileri ve çatışmaları, toplumları biçimlendiren bu temel dünya görüşleri kapsamında açıklamaya çalışmaktadır (O’Riordan ve Jordan, 1999; Meader vd., 2006, Thompson, 2000).

Benzer şekilde bazı ekologlar da insanların doğayı dört farklı “mite” göre yorumladıklarını ifade etmişler ve dünya algısını biçimlendiren bu mitlerin, insanların eylemlerine rehberlik ettiğini ve buna göre politikalar geliştirdiklerini öne sürmüşlerdir. Thompson vd. (1990) tarafından ise, bu dört mitin her birinin, kültürel teoride belirli bir dünya görüşüne karşılık geldiği belirtilmektedir (Thompson, 2000; Hart, 2002). Doğa mitleri-doğa algısı-dünya görüşleri arasındaki ilişkiler şekil 1’de gösterilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı gibi, her dünya görüşü ve algısı, kendine özgü değer, tutum, davranış ve ilişkiler bütünü yaratmaktadır. Dietz vd. (2005)’e göre değerler bireysel kararları etkilerken, bireysel kararlar da bireylerin ve ait oldukları grubun çevreyle ilişkili davranışlarının biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. İnsanların verdikleri kararları sahip oldukları değerler etkilemektedir; insanlar kararlarına sadece acil istek ve ihtiyaçlarını değil, bazen de çok daha derindeki duygu ve düşüncelerini de yansıtmaktadırlar.

Kaderciler, doğada mantık bulamazlar ve doğanın güvenilmez olduğuna inanırlar. Bu grup, kendi yaşamları üzerinde çok az kontrolleri olduğu kabulüyle, çevresel felaketlerin önlenmesinde herhangi bir rolleri olamayacağını düşünmektedirler. Bundan dolayı, Dünya kaynakları onlara sunulduğunda, erişebildiklerinde, Dünya nimetlerinden yararlanmaları ve keyfini çıkarmaları gerektiğini düşünmektedirler. Eğer bu kaynaklara erişemiyorlarsa veya kaynaklar onlara sunulmamışsa, mevcutla idare etmek zorunda olduklarını kabul etmektedirler. Sonuç olarak bu gruba göre, adalet bu dünyada değildir, Dünya’daki değişimi ve doğayı olumlu yönde etkileyecek herhangi bir imkân da yoktur. Diğer üç bakış açısından farklı olarak, kadercı bakış açısına göre, doğa hakkında bilgi edinmek, temel işleyişini ya da detaylarını öğrenmek, tahmin etmek imkânsızdır (Meader vd., 2006; Thompson, 2000).

Bununla birlikte, doğanın kutsal olduğuna inanan insanlar, dinsel nedenlerle olsun ya da olmasın -sadece doğanın kendi içinde kutsal olduğu inancına bağlı olsa da- çevreye duyarlı tüketim alışkanlıklarına ve çevreci yurttaş davranışlarına daha yatkındırlar. Buna göre, dini inancın farklı görünüşleri, doğa algısını ve ilgili tutum ve davranışları farklı biçimlerde etkilemektedir (Stern vd., 1999).

Hiyerarşicilere göre; Dünya, kontrol edilebilirdir ve temel yönlendirici, sınıf kavramıdır. Bu bakış açısına göre doğa; keşfedilemez limitlerin ötesine itilmediği takdirde, aslında durağandır. Ekonomik faaliyetlerde kontrol olmadığı ve doğa insan tarafından yoğun kullanıldığı takdirde, çevresel felaketler yaşanabilir (Thompson, 2000; Hart, 2002). Doğanın sınırlarını-eşiklerini-belirlemek için, çevre yönetiminde sertifikalı uzmanlara ve ekonomik faaliyetlerin bu sınırlarda tutulmasını sağlamak için yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Tahmin edilebileceği gibi bu bakış açısında, kaynaklara ulaşım hiyerarşideki konuma bağlıdır ve üstün konumdakilerin, daha talepkar olan yaşam biçimlerini sürdürmek için daha fazla kaynağa gereksinimleri vardır (Meader vd., 2006; Thompson, 2000).



Şekil 1. Dünya görüşleri -doğa mitleri-doğa inancı arasındaki ilişkiler (O’Riordan ve Jordan (1999) ve Hart (2002)’den değiştirilerek alınmıştır).

Doğanın ya kötü huylu ya da merhametli olduğu gibi, iki zıt kutupta gelişen doğa algısı ile başlayan ve sosyo-ekonomik kurullarla kendini devam ettiren, hiyerarşik toplumsal yapıya bakıldığında hep bir “üstün” ile “onun altında, yönetilenlerin” olduğu görülmektedir. Günümüzdeki çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olan en önemli faktörlerden birinin işte bu, hiyerarşik dünya görüşü ve etrafında gelişen değerler ve toplumsal yapı olduğunu söyleyebiliriz. Bookchin (1994)’e göre, insanın insana hükmettiği ve sömürdüğü hiyerarşik sistem; insanın doğaya hükmetmesi ve onu sömürmesi gerektiğini varsaymaktadır. Toplumsal hiyerarşiler- sınıflar, mülkiyet ve devlet kurumlarındaki hiyerarşik yapı- insanın doğayla ilişkisine de aktarılmıştır. Böylece doğa, insanın hizmetinde olan bir “kaynak” acımasızca sömürülmesi gereken bir hammadde olarak değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası hızlanan gelişme ve kalkınma çabalarında, doğanın insan tarafından tüketilebilecek ve sömürülebilecek bir “kaynak” olduğu; insanın diğer canlılardan ve doğadan üstün, bu canlıların sadece insanın yaşam refahının artması için birer “araç” olduğu fikri ön plandadır (Ünder, 1996). Doğal çevre dev bir fabrikaya, şehir muazzam bir pazara dönüşmüş, bitkilerden, hayvanlardan, kadın ve çocuklara değin tüm var olana bir fiyat biçilmektedir. Bu, sömürüye, aşağılamaya, niceliğe dayalı “sistemin”, insanı, insanla ve doğayla karşı karşıya getirmiş olması kaçınılmaz bir sonuçtur (Bookchin, 1994).

Bireyselcilere göre; doğa merhametli, kendini kolaylıkla toparlayan, esnek bir yapıdadır. Bu algılamaya paralel olarak, doğanın herhangi bir sömürüden, önemli tahriplerden kendini kurtarıp yenilenebileceği ve dengeye ulaşabileceği görüşü hâkimdir. Bu gruba göre, doğa tahmin edilebilir, sağlam, durağan ve insanlığın hâkimiyeti, yönetimi altındadır (O’Riordan ve Jordan 1999; Meader vd., 2006; Thompson, 2000). Bireyselciler, kıtlıkla mücadele çabalarına dikkat çekebileceklerini ya

da ihtiyaç duyulduğunda kaynakları, teknikleri ve yönetim biçimlerini devreye sokabileceklerini varsaymaktadırlar (O’Riordan ve Jordan, 1999). Böyle bir bakış açısında, kişinin elde edebileceği ve kullanabileceği kaynakların miktarı, sadece kişinin ne kadar çalıştığı ile sınırlıdır. (O’Riordan ve Jordan, 1999; Meader vd., 2006; Thompson 2000).

Stern *et al.* (1999) tarafından yapılan ve inanç-değer-norm teorisinin toplumsal hareketlere katkısını çevrecilik açısından inceleyen çalışmaya göre; bireyselci çevreci hareketleri, toplumun diğer gruplarından daha az destekleme eğilimindedirler. Bu grubun toplumsal çalışmalara ayırdığı kaynaklar, sosyo-ekonomik ve toplumsal konularına bağlıdır. Bununla birlikte, kültürel teori ve toplum ilişkisini, farklı dünya görüşleri ve yerel konular bağlamında inceleyen çalışmalar, farklı faktörler ve ölçekler söz konusu olduğunda, bireylerin ve toplumun tutum ve davranışlarının çeşitlilik gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Lima ve Castro (2005) tarafından, bu kapsamda yapılan bir çalışmaya göre, eğer bireyselci olmasaydı yerel çevre sorunlarına karşı duyarlılığının olduğundan daha düşük seviyede ya da tam tersi biçimde; bireyselci olmasaydı küresel çevre sorunlarına karşı duyarlılığın daha yüksek olacağı belirtilmiştir.

Doğayı, bireyselcilerin tam tersi bir biçimde algılayan ve eşitlikçi dünya görüşünü benimseyenler ise, insanın aslında doğayı koruma ve paylaşma özelliği olduğunu ancak, dünyadaki eşitsizliklerin insanın bu özelliğini körelttiğini düşünmektedirler. Bu dünya görüşünde, toplumun, sınıflar yerine sosyal ve doğal çevrede eşitliği temel alması gerektiği ve ekonomik kaynakların eşit dağıtılması savunulmaktadır. Bu bakış açısının değerlerine göre doğa; hassas, birbirine karmaşık ilişkilerle bağlı, kısa ömürlü ve insanın dikkatsizliği durumunda felakete açıktır; dolayısıyla ona hürmet edilmelidir (Meader vd., 2006; Thompson, 2000). Onlara göre, doğayı bireyselcilerden korumak için, hiyerarşicilerin kontrol yöntemleri bile yeterli değildir (Hart, 2002). Mevcut çevre sorunlarının tek çözümü ise; gönüllülüktür. Basit bir yaşamı paylaşmaya istekli olmayan ve gönüllülüğü benimsemeyenlere karşı ise, “önleme prensibi”nin sıkı bir biçimde uygulanması gerektiği savunulmaktadır (Thompson, 2000). Bununla birlikte, Lima ve Castro (2005)’e göre, eşitlikçiler yerel çevre sorunlarına nazaran küresel çevre sorunlarına karşı daha hassastırlar çünkü sosyal bütünleşme ölçütlerine ve sahip olma gibi mekâna bağlılığın göstergelerine karşıdırlar.

4. Sonuç ve Tartışma

Bireyler ve toplumların doğayla ilgili inançları ve tutumları, dünya görüşleri, kültürel ve fiziksel çevre koşullarının farklılığı ölçüsünde çeşitlilik göstermektedir. Karşı karşıya kalınan çevre sorunlarından, sadece tek bir inanç sisteminin ve dünya görüşünün sorumlu olmadığı ortadadır. Ancak, toplumları yönlendiren hâkim siyasi ve dini özellikler dikkate alındığında, hiyerarşici ve kaderci dünya görüşlerinin çevre sorunlarının ortaya çıkmasında ve artmasında önemli rol oynadıkları açıkça görülmektedir. Doğanın da toplumsal sınıflar gibi, kontrol edilebilir ve yönetilebilir olduğu düşüncesinin hâkim olduğu, hiyerarşici görüşteki toplumlar ve karar üreticileri, doğaya karşı yıkıcı ve tahrip edici tutumlarını değiştirmekte zorlanmaktadırlar. Karşı karşıya kalınan sorunlara çözüm olarak geliştiren en güncel ve oldukça geniş kabul gören yaklaşım ise “sürdürülebilirlik”tir. Hedef, doğayı, yine bir biçimde denetim ve kontrol altında tutarak, “sonsuz” kadar yararlanabilmektir. Bu hedef için gerekli araçlar ise, birbiri ardına düzenlenen ulusal ve uluslararası sözleşme, toplantı, yasa, yönetmelik ve bağlantılı teknolojik yeniliklerdir. Bu süreçte, ulusal ve uluslararası düzeyde, geçmiş için bir bakıma toplu olarak günah çıkarılmakta ve günümüzün ve gelecekteki nesillerin yaşamına ilişkin kaygılar dile getirilmektedir. Ancak yine de, çevresel maliyetlerin geri kalmış ülkelere yansıtılması ve doğal kaynaklara sahip olma arzusunun neden olduğu, tüm düzeylerdeki savaşlar artarak ve şiddetlenerek devam etmektedir. Bu tablo, çevre sorunlarının ortaya çıkmasında ve artarak devam etmesinde, hiyerarşici dünya görüşünün başrolde olduğunu düşündürmektedir.

Bununla birlikte, kaderci dünya görüşünün hâkim olduğu az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, doğal çevre özelliklerini dikkate almayan politikalar ve alan kullanım biçimleri, çevreye zarar veren ve güncel olmayan teknik ve/veya teknolojilerin kullanımı gibi daha pek çok uygulama, çevre sorunlarının artmasında hiyerarşici yapıya azımsanmayacak katkıda

bulunmaktadır. Bu tür toplumlarda çevre sorunlarının çözümünde karşılaşılan bir diğer engel ise, edilgin olan ve bireyselliği zorlaştıran toplumsal yapının, çevresel duyarlılıkların ve çabaların gelişmesini kısıtlamasıdır.

Diğer taraftan kültürel çeşitliliğin de katkı sağladığı, farklı dünya görüşleri; doğayla ilişkili inanç ve tutumlar, yaşam ve sorunları ele alış biçimine de yansiyarak toplumların yaşamını zenginleştirmektedir. Milton (1996) göre kültürel çeşitlilik, çevre koruma hedeflerinin gerçekleşmesi için de gerekli koşullardan biridir. Bu açıdan bakıldığında, kültürel çeşitlilik; Guattari (2000)'nin, insan-doğa arasındaki sorunlu ilişkilerin ve çevre sorunlarının çözümü için öne sürdüğü; siyasi, ekonomik, dini ve kültürel sistemlerin ihtiyaç duyduğu geniş kapsamlı, esaslı değişikliklerin kaynağı durumundadır. Söz konusu bu değişimde, eşitlikçi ve bireyselci dünya görüşleri, çevre sorunları karşısında bireysel ve toplumsal düzeyde takınılabilecekleri farklı sorumluluk anlayışları ile alternatif ve yaratıcı çözümler üretilmesinde yönlendirici rol üstlenebilirler. Bu durumun, bilimsel, kültürel, sanatsal ve yönetsel anlamdaki örnekleri, refah seviyesinin Dünya ortalamasının üstünde ve sosyal hak ve özgürlüklerin geniş olduğu batılı ülkelerde görülmektedir.

Bu çerçevede, küresel, ulusal ya da yerel ölçekte çözüm bekleyen çevre sorunları ve çevre ile ilgili yapılacak tüm çalışmalarda, mevcut dünya görüşünün, doğaya ilişkin inançlar ve tutumların; sosyo-kültürel yapının ortaya koyulması temel adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çevre sorununu yaşayan, yaratan ve/veya yapılacak çalışmalardan etkilenen tarafların sosyo-kültürel özellikleri ve sorunla ilişkilerinin ortaya konması, konunun neden-sonuç ilişkisi kapsamında analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda, söz konusu sosyo-kültürel yapının konu ile ilgili güçlü/zayıf yönleri ve fırsat/tehditleri belirlenerek, gerçekçi çözüm ve hedeflerin üretilmesi kolaylaştırılacaktır. Belirlenen hedeflere yönelik başarılar ve bu süreçte yaşanan deneyimler, doğayla ilgili bireysel ve toplumsal inançlarda ve tutumlarda olumlu değişimlere katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, gerek ülke çapında gerekse bölgesel ve yerel düzeyde, doğayla kurulan ilişkilerin anlaşılması alana ve yöreye özgü, kabul edilebilirliği yüksek pratik çözümlerin üretilmesini sağlayabilecektir. Böylesi bir yaklaşım, Türkiye'nin ulusal ve yerel düzeyde karşı karşıya kaldığı çevre sorunlarına çözüm geliştirilmesini ve doğa koruma çalışmalarında, hem ulusal hem de yerel işbirliğini ve katılımı kolaylaştırarak doğayla ilişkilerinde olumlu ve uzun vadede kalıcı değişime katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Bookchin, M. 1994. Yok etme ve Yaratma Gücü. Birikim Dergisi. Sayı:57-58. Birikim Yayınları. İstanbul.
- Corbett, J.B. 2006. Communicating Nature: How We Create and Understand Environmental Messages, ISBN: 978-1597260688, Island Press.
- Croll, E. and Parkin, A. 1992. Bush Base: Bush Base: Forest Farm- Culture, Environment, and Development. Routledge. Place of Publication: New York.
- Dietz, T., Fitzgerald, A., and Shwom, R. 2005. Environmental Values. Annual Review of Environment and Resources, Vol. 30: 335-372.
- Dunlap, Re., Gallup, Gh.Jr and Gallup, Am. 1992. The Health of The Planet Survey: A Preliminary Report on Attitudes on The Environment and Economic Growth Measured by Surveys of Citizens In 22 Nations to Date. Princeton, New Jersey, George H. Gallup International Institute, 29, 13 p.
- Eisler, A.D., Eisler, H. and Yoshida, M. 2003. Perception of Human Ecology: Cross-Cultural and Gender Comparisons, Journal of Environmental Psychology V. 23, p.89-101.
- Hançerlioğlu, O. 1996. Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hart, R. 2002. Growth, Environment, and Culture-Encompassing Competing Ideologies In One 'New Growth' Model. Ecological Economics Vol:40 p:253-267
- Ingold, T. 1992. Culture and The Perception of The Environment. pages 39-56 in E. Croll and D. Parkin, editors. Bush Base: Farm Forest: Culture, Environment and Development. Routledge, London.

- Guattari, F. 2000. Üç Ekoloji. Çeviren: Ali Akay. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç.1988. İnsan ve İnsanlar. EvrimYayınevi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. 2000. Kültürel Psikoloji/Kültür Bağlamında İnsan ve Aile. Çeviren: Ayşe Üskül, Esin Uzun. Evrim Yayınevi. İstanbul.
- Lima, L.M. and Castro, P. 2005. Cultural Theory Meets The Community:Worldviews and Local Issues. *Journal of Environmental Psychology* 25 (2005) pages:23- 35.
- Meader, N., Uzzell, D. and Gatersleben, B. 2006. Cultural Theory and Quality of Life, *Revue Européenne de Psychologie Appliquée* Vol: 56 pages:61-69.
- Milton, K. 1996. Environmentalism and Cultural Theory: Exploring the Role of Anthropology in Environmental Discourse. ISBN 978-0-415-11529-2 Publisher: Routledge,Taylor & Francis Group. New York.
- Morgan, C.T.1993. Psikolojiye Giriş. Çeviren. H.Arcı ve arkadaşları, Ankara
- Nightingale, A. 2003. Nature-Society and Development:Social, Cultural and Ecological Change In Nepal, *Geoforum* 34 (2003)525-540.
- O’Riordan, T. and Jordan, A. 1999. Institutions, climate change and cultural theory: towards a common analytical framework. *Global Environmental Change* Vol:9, p: 81-93, Elsevier Science.
- Pretes, M. 1997. Development and Infinity. *World Development*, Vol. 25, No. 9, pp. 1421-1430. Elsevier Science.
- Schultz, P.W. 2001. The Structure of Environmental Concern: Concern For Self, Other People, and The Biosphere *Journal of Environmental Psychology* (2001) 21, 327-339. Academic Press.
- Schultz, P. W. 2002. Environmental Attitudes and Behaviors Across Cultures. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 8, Chapter 4), (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA.
- Stern, C.P., Dietz,T., Abel, T., Guagnano A. G. and Kalof L.1999. A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. *Human Ecology Review*, Vol. 6, No. 2.
- Stern, C. P. 2000. New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues* 56 (3) , 407–424.
- Ünder, H. 1996. Çevre Felsefesi/ Etik ve Metafizik Görüşler. Doruk Yayınları, Ankara.
- Thompson, M. 2000. Understanding Environmental Values: A Cultural Theory Approach. Carnegie Council on Ethics and International Affairs. http://www.cceia.org/resources/articles_papers_reports/710.html/_res/id=sa_File1/711_thompson.pdf